

Et lille causeri om usædvanlige kongelige begravelser

Af Karin Kryger

Mag.art., sekretær i Foreningen for Kirkegårdskultur

Da HKH Prins Henrik i efteråret 2017 meddelte, at han ikke ville begraves i det store monument, der var ved at blive rejst i Roskilde Domkirke i Sankt Birgittas Kapel over ham og Hendes Majestæt Dronningen, vakte det forståeligt nok en del furore.

Ved Hans Kongelige Højheds død den 13. februar 2018 fik spørgsmålet en fornyet aktualitet, da det nu åbenbarede, at prinsen ønskede at blive kremeret, og at der skulle foretages en askedeling. En del skulle spredes over danske farvande og den anden del bisættes i den private have på Fredensborg.

Interessen for kongelige begravelser – traditionelle som ultra-traditionelle – fik en fornyet interesse, og det faldt i bl.a. mit lod at prøve at forklare pressen, hvori det usædvanlige i en kongelig kremering egentlig bestod. Det er inspirationen til dette causeri, da man i radio- og TV interviews dels ikke har meget tid til at tænke sig om, dels skal fatte sig i korthed - i headlines, der ikke levner meget plads til nuancer eller uddybende forklaringer. I det følgende vil jeg koncentrere mig om regenter eller deres børn, hvorfor kongelige begravelser som f.eks. Prins Peter af Danmarks begravelse i haven ved hans bolig Lille Bernstorff i Gentofte og nys afdøde Prinsesse Elisabeths begravelse på Lyngby Kirkegård ikke vil blive behandlet her, uagtet de tilhørte Den Kongelige Familie.

Et overraskende forløb.

Baggrunden for Henriks beslutning

Det vakte nogen undren, da det ved Hendes Majestæt Dronning Ingrid's begravelse i november 2000 blev klart, at Dronning Margrethe og Prins Henrik ikke skulle gravlægges i den

Fig. 1. Hendes Majestæt Dronning Margrethe og Hans Kongelige Højhed Prins Henriks sarkofag i Roskilde Domkirke. Foto: Kongehuset.

krypt, der var indrettet i kong Frederik den IX's og dronning Ingrid's åbne begravelseskapel ved Roskilde Domkirke. Det havde været forventningen, at Frederik den IX's nærmeste efterkommer også skulle gravlægges her. Jeg vil ikke her komme ind på, hvilke forklaringer, der har været bragt til torvs i den anledning, men meget tyder på, at regentparret har haft et ønske om, at deres gravmæle skulle repræsentere et kunstnerisk udtryk, der var typisk for deres tid som regenter.

Hendes Majestæt Dronningen og Prins Henrik valgte at lade professor Bjørn Nørgaard stå for den kunstneriske udformning af deres gravmæle, der nu er rejst i St. Birgittas Kapel i Roskilde Domkirke. Dette valg blev også genstand for diskussioner på baggrund af de kunstneriske happenings, som professoren havde været involveret i i sin ungdom (hesteofringen, happening i børssalen) samt mistanken om hans rolle i Den Lille Havfrues halshugning, en rolle, der dog aldrig er fundet juridisk bevis for.

Udarbejdelsen af gravmælet har været undervejs siden 2003, hvor Bjørn Nørgaard fik opgaven med at udarbejde

Fig. 2. Detalje af sarkofagens topstykke. Foto: Kongehuset.

et moderne kongeligt gravmæle. Det er det foreløbig sidste kongelige gravmæle i Roskilde Domkirke, hvor der har fundet kongelige begravelser sted siden den tidlige middelalder. Bjørn Nørgaard var fra projektets start i tæt dialog med Regentparret om idéen og udformningen af værket "Sarkofag", og Prins Henrik var, efter det oplyste, meget aktiv i forbindelse med udformningen af gravmælet.

Kunstværket repræsenterer Regentparrets fælles virke gennem 50 år, og Prinsens beslutning om ikke at lade sig begrave i Roskilde Domkirke har ikke medført ændringer af kunstværket (fig. 1).

Soklen er udformet i sandsten fra Frankrig, og de tre søjler, der bærer sarkofagen, er i henholdsvis dansk granit, færøsk basalt og grønlandsk marmor. Elefanthovederne på søjlerne er støbt i sølv.

Selve sarkofagen er i støbt glas, og i et hulrum i glasset er der på indersiden sandblæst to liggende figurer, der repræsenterer Dronningen og Prins Henrik.

På toppen findes allegorier, heraldik og symboler i forgyldt bronze (fig. 2). Her ses bl.a. rigsvåbenet, Danmarks Riges grundlov, en isbjørn, symboler på det kongelige pars kunstneriske virke og en dna-streng, måske en moderne måde at vise, at kongegerningen går i arv.

En prins forsvinder

Dronningen vil blive stedt til hvile i en krypt under gravmælet. Her bryder Dronningen en dansk tradition, for de øvrige kongelige sarkofager i Roskilde rummer rent faktisk de kongelige lig. I udlandet derimod var det almindeligt at udføre pragtsarkofager til udstilling i kirken og gravlæggelse i kister eller enkle sarkofager i gravkrypten.

Da gravmælet først vises frem for offentligheden efter Dronningens død, er der udfærdiget en tildækning, som giver Domkirkens besøgende mulighed for at besøge kapellet, selvom gravmælet er opsat (fig. 3). Både gravmælet og tildækningen er udfærdiget af Bjørn Nørgaard.

Prins Henriks meddelelse i efteråret 2017 om, at han ikke ønskede at lade sig gravlægge ved siden af Dronningen, er meget overraskende på baggrund af den aktive rolle, han angiveligt har spillet ved gravmælets udformning.

Tilsyneladende skyldtes beslutningen personlige frustratio-

Fig. 3. Sarkofagens tildækning. Foto: Kongehuset.

ner over den underordnede rolle, han som prinsgemal spillede i forholdet til sin hustru, frustrationer som såvel Storbritanniens Dronning Victorias gemal Prins Albert og Dronning Elizabeths gemal Prins Philip har lidt under, dog ikke med så dramatiske konsekvenser.

Prins Henriks aske er efter kremeringen delt i to, hvoraf den ene del er spredt over danske have, den anden er bisat i Fredensborg Slotshave, således som han ønskede. Askedeling er i de senere år blevet et mere og mere udbredt fænomen, og med Prinsens beslutning vil antallet af ansøgninger om askespredning og askedeling antageligt stige betragtelig. Det er værd at notere sig, at Prins Henrik valgte Danmark til begge portioner aske. Ved Prinsens udmelding sidste efterår var der mange spekulationer om, at han skulle begravnes i Frankrig. Disse spekulationer blev gjort til skamme.

I forbindelse med Prins Henriks død udtalte TV-journalisten Mogens Rubinstein, at det var som om, prinsen ønskede at forsvinde. Og det er nok en meget præcis karakteristik af prinsens bevæggrunde. Han ville bare forsvinde.

Andre kongelige kremeringer

Man må rette blikket mod Storbritannien for at få øje på andre kongelige kremeringer. Den første, der i det engelske kongehus blev kremeret, var Prinsesse Louise, Hertuginde af Argyll, datter af Dronning Victoria og Prins Albert. Hun

Fig. 4. Prinsesse Louise, hertuginde af Argyll. Foto: Wikipidea Commons.

Fig. 5. Mordet på Erik Plovpenning. Kalkmaleri i korsskæringen Ringsted S. Bendt. Foto: Nationalmuse-et Kalkmaleriregistranten.

døde på Kensington Palace i 1939, 91 år gammel efter et begivenhedsrigt liv (fig. 4). Hun blev bisat med sit brudeslør, uagtet forholdet til ægtefællen ikke altid havde været eksemplarisk.¹ På grund af krigen var ceremonien meget enkel. Hendes jordiske rester blev kremeret, og hendes aske blev i første omgang anbragt i en egekiste i den kongelige gravkrypt i St. George's Chapel på Windsor Castle, hvor mange medlemmer af såvel den kongelige som slægten Argyll er begravet. Men kort tid efter blev hendes aske flyttet til den kongelige begravelsesplads ved Frogmore Kapellet, nær Windsor. Kapellet var bygget som Dronning Victoria og Prins Alberts gravkapel. Jeg har ingen oplysninger om, hvad der var prinsessens bevæggrunde for at lade sig kremere, men da hendes liv havde været temmelig exceptionelt, er det ikke overraskende, at hendes bisættelse også var det.

Hertugindeens eksempel dannede ikke ligefrem mode, og der gik mange år, før der atter fandt en kremering sted i det engelske kongehus. Dronning Elizabeths lillesøster Prinsesse Margaret, Grevinde af Snowdon, døde den 9. februar 2002 i London efter et slagtilfælde. En privat bisættelse blev afholdt på 50-året for hendes far George den VI's død den 15. februar 2002. Hendes levninger blev kremeret og urnen anbragt i hendes forældres begravelse i St. George Chapel på Windsor Castle. Margarets moder, Dronningemoderen, døde knap en måned efter datteren.²

Prinsesse Margarets ønske om kremering bundede ikke i personlige frustrationer, men havde en ganske lavpraktisk forklaring. Margaret ønskede at blive begravet ved siden af sin elskede far, i St. George Chapel på Windsor Castle, men der var bare ikke mere plads i den kongelige gravkrypt. Den eneste måde, Prinsesse Margarets ønske om at være tæt på sin fader i døden kunne opfyldes, var at blive kremeret frem for at blive begravet. Hendes beslutning var, som det var tilfældet med Prinsesse Louise, Hertuginde af Argyll, et brud med den kongelige tradition. Hun skal have udtalt kort før sin død: "Jeg ønsker ikke at blive begravet i Frogmore. Det er et frygteligt sumpet sted".

Prinsessens mindetavle i St. George Chapel har en indskrift forfattet af hende selv og den lyder:

*We thank thee Lord who by thy spirit doth our faith restore
When we with worldly things commune & prayerless
close our door*

*We lose our precious gift divine to worship and adore
Then thou our Saviour, fill our hearts to love thee evermore*

(Vi takker Dig Herre, som ved Din ånd genopretter vores tro
Når vi er sammen om verdslige ting og uden bøn
lukker vores dør
mister vi vores dyrebare, guddommelige gave til at tilbede og
dyrke Dig
Men Du vor Frelser, fylder vores hjerter, så vi kan elske Dig i
evighed).

Brodermorderen Kong Abel

Usædvanlige kongelige begravelser, dvs. begravelser der var brud med tidligere tiders tradition og sædvane, er der faktisk en del af, og her skal nogle eksempler fra Danmark og udlandet præsenteres.

Kong Abel, der stod bag drabet på sin ældre broder Kong Erik Plovpenning i 1250, faldt i kamp mod nordfriserne to år efter udåden. Mordet er skildret i kalkmalerierne i korshvælvingen i Ringsted St. Bendts (fig. 5 og 6). Angiveligt blev han begravet i Slesvig Domkirke, og den lokale tradition i Slesvig fortæller, at liget i forståelse med Enkedronning Mechtilde blev flyttet fra kirken til et sumpet skovområde bag Gottorp Borg, hvor det blev nedsænket og fik rammet en pæl igen-

Fig. 6. Fundet af Erik Plovpennings lig. Kalkmaleri i korsskæringen Ringsted St. Bendt. Foto: Nationalmuseet Kalkmaleriregistranten.

Fig. 7. Mindesten over Kong Abel i Pøl Hegn ved Gttorp Slot. Foto Christian Ratke.

Fig. 8. Lunds Domkirke, hvor Kong Oluf II's indvolde blev bisat. Foto Karin Kryger 2018.

nem sig. Som grund til flytningen angives, at Kongen ikke kunne finde ro i graven på grund af sin forbrydelse, og at han som genganger skulle have forstyrret de kirkelige handlinger. I skoven skal han som deltager i den 'vilde jagt' være suset gennem luften på en hest ledsaget af hunde. Senere har denne sagnoverlevering bredt sig videre. I skovområdet Pøl Hegn nord for Gottorp Slot står der i dag – dog ikke på det originale sted – en mindesten med indskriften "Abels Grab 1252" (fig. 7).³

Det delte lig. Oluf den II af Danmark

Dronning Margrethes søn, Kong Oluf den II døde uventet 3. august 1387 på Falsterbo Slot. Efter at døden var indtrådt, blev Kongen opskåret og balsameret, som en konge plejer at blive, og liget placeredes i kirken i Falsterbo med utildækket ansigt, således at alle kunne tage det i øjesyn. Søndagen efter S. Laurentius' dag (11. august) blev hans hjerte og indvolde ført til domkirken i Lund, hvor de blev begravet midt i kirken foran Mariaalteret (fig. 8). Kong Olufs legeme blev ført til Sorø Klosterkirke, hvor bedstefaderen, Valdemar Atterdag er begravet, og hvor det oprindeligt var meningen, at Dronning Margrethe skulle bisættes (fig. 9).⁴ Kong Olufs balsaming og gennemførelsen af en dobbeltbegravelse med en bisættelse af indvoldene, adskilt fra selve legemet, er så vidt vides usædvanlig inden for en hjemlig dansk tradition. Den var derimod almindelig i de centraleuropæiske konge- og fyrstedømmer siden middelalderen. Traditionen har varet ved helt op til vore dage, sidst ved Otto af Habsburgs begravelse i 2011 i Wien, hvor legemet blev gravsat i den kejserlige begravelse i cappucinerkirken i Wien, og hjertet bragtes til Ungarn og blev bisat i en sølvurne i benediktinerklosteret i Pannonhalma. Otto af Habsburg var, inden afskaffelsen af kejserdømmet i Østrig-Ungarn, arving til den østrig-ungarske kejserkrone.

Margrete I's ønske om at placere dele af sønnen Olufs jordiske rester i Lunds Domkirke havde utvivlsomt en politisk motivering, måske ikke mindst fremprovokeret af den helt uventede situation ved sønnens død. Det var en markant understregning af kongefamiliens særlige tilknytning til det genvundne Skåne og til ærkesædet, hvor både hun selv og hendes søn var blevet hyldet to år tidligere. Traditionen med at begrave indvolde og legeme hver for sig har en lang og kompliceret historie, hvor både vanskeligheder ved at transportere lig over store afstande, samt politiske og følelses-

mæssige bevæggrunde har spillet ind. I tilfældet med Oluf synes den politiske bevæggrund at have været afgørende, nemlig at den unge konge var regent over et rige bestående af flere stater, og at Skåne var tilbageerobret.

Som kuriosum kan nævnes, at da Frederik den IV døde i Odense i 1730 af vattersot, tappede man hans legeme for væsker, der i glasflasker blev nedsat i Sankt Hans Kirke i Odense.⁵

Det er tilsyneladende en afgørende bevæggrund ved begravelse af legeme og indvolde forskellige steder, at afdøde har en nær tilknytning til de pågældende steder, eller som det er tilfældet med flere normanniske konger, at det afsjælede legeme deles mellem kongernes engelske og franske besiddelser.⁶

Den omsigribende askedeling har i bund og grund de samme bevæggrunde. Den afdøde har en tilknytning til flere steder.

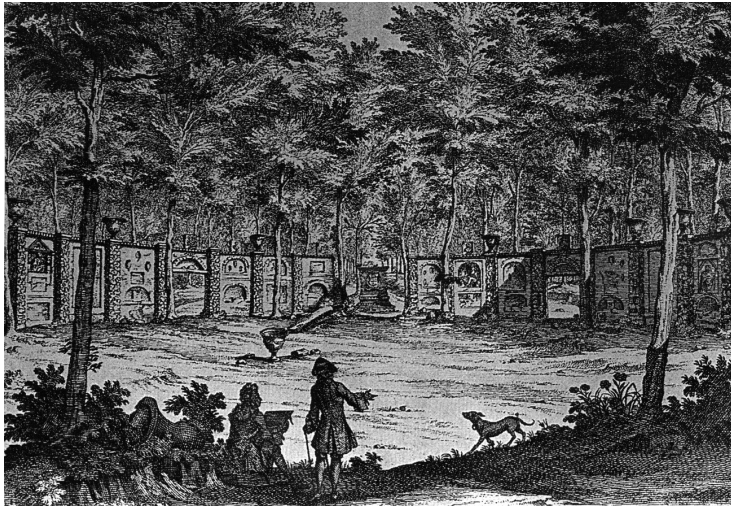
Fyrst Johann Moritz von Nassau-Siegens begravelse i haveanlægget ved slottet Moyland i Kleve

1679 døde Kurfyrsten af Kleves statholder Fyrst Johann Moritz af Nassau-Siegen. Han havde allerede i 1663 ladet støbe en jerntumba, hvorunder blev indrettet en gravkrypt. Omkring tumbaen blev bygget to kvartcirkulære mure, hvori blev indfældet votivaltre med gravsten og askeurner (fig.

Fig. 9. Sorø Klosterkirke, hvor Kong Oluf II's legeme blev bisat. Foto Wikipedia Commons.

Fig. 10. Arnoud von Halen:
Johan Moritz von Nassau-
Siegens gravanlæg i Ber-
gendael ved Kleve. Kobber-
stik 1720-25.

10). Fyrsten blev faktisk gravlagt i gravkrypten ude i skoven, men kisten blev allerede et halvt år efter bisat i kirken i Siegen. For sin tid var dette gravanlæg enestående.⁷

Frederik II den Store af Preussen

I 1752 skrev Frederik den Store af Preussen testamente: "Jeg har levet som filosof og vil også begraves som en sådan, uden pomp, uden pragt og uden de ringeste ceremonier (...) Man skal bringe mig til Sanssouci ved lyset af en lanterne og uden at nogen følger mig og begrave mig der ganske enkelt øverst på terrassen til højre, når man går op i en gravkrypt som jeg har indrettet til mig selv."

Allerede i 1744 havde kongen ladet bygge en gravkrypt på den øverste terrasse, samtidig med, at han lod anlægge et halvcirkulært anlæg med en skulptur af Kleopatra og en sørgende Amor omgivet af romerske kejsere. Det vides, at Frederik den Store besøgte Kleve i 1742 og besøgte Johann Moritz af Nassau-Siegens gravanlæg. I sit udvidede testamente fra 1769 fastholder Frederik den Store sit ønske om at blive begravet i gravkrypten på den øverste terrasse i Sanssouci og nævner specifikt Fyrst Johann Moritz gravanlæg som inspirationskilde. En række af Frederiks den Stores hunde blev begravet i anlægget, og angiveligt blev en enkelt gravsat i selve gravkrypten.

Da Frederik den Store døde i 1786, efterkom man ikke testamentet, hvad angår begravelsessted. Bisættelsen foregik ganske vist uden pomp og pragt, men Kongens efterfølger

Frederik Wilhelm II mente ikke, at gravkrypten var en konge værdig. Så kongens kiste blev hensat i Garnisonskirken i Potsdam, hvor den stod til 1943, indtil den af sikkerhedshensyn blev flyttet. Jeg skal ikke komme ind på den rejse, som majestæten blev udsat for i efterkrigsårene, men i 1991 blev kisten ved en stor national mindehøjtidelighed genbegravet der, hvor Frederik den Store oprindeligt havde ønsket at blive bisat: på den øverste terrasse sammen med sine hunde.⁸

I forbindelse med genbegravelsen er der opstået en folkelig tradition. Lige såvel som "Der große Fritz" var grebet af oplysningstidens filosofiske anliggender, var han noget så fremsynet som at fremme kartoffeldyrkningen i Tyskland. Ganske vist havde kartofflen været kendt siden 1600-tallet, men her var der tale om et projekt i oplysningstidens ånd. Efter afslutningen på Den Preussiske Syvårskrig, hvor kongens hjemsendte soldater skulle finde anden beskæftigelse, forsøgte man et større opdyrkningsprojekt med kartofler på de sandede jorde ved floden Oder. Hvor meget den nuværende besøgende er vidende om de præcise historiske detaljer i dette, må stå hen i det uvisse. Men der lægges helt bogstaveligt kartofler og blomster på hans gravsten, sirligt og rituelt (fig. 11).⁹

Frederik IX og Ingrid af Danmark

Frederik IX's begravelses anlæg stod færdigt i 1985, 13 år efter kongens død i 1972 (fig. 12). Den oktagonale begravelsesplads er tegnet af Vilhelm Wohlert og er anlagt umiddelbart vest for Glücksborgernes Kapel, der rummer kongens

Fig. 11. Frederik den Stores grav i Sanssouci. Foto: Jens Fleischer 2004.

Fig. 12. Kong Frederik og Dronning Ingrid's åbne gravkapel ved Roskilde Domkirke. Foto: Karin Kryger 2002.

nærmeste forfædres grave. Anlægget har en diameter på otte meter og hegnes af en mur opført i store teglsten. Indhegningen er muret i et gennembrudt, diagonalt mønster, og indvendigt i østmuren brydes diagonalmønsteret af et bronzekors. I indgangen på nordsiden er indsat bronzelåger udført efter forlæg af kunstneren Sven Havsteen-Mikkelsen. Gravkammeret under anlægget har plads til ti kister.¹⁰

Inden for muren deler en belægning af brosten arealet op i ni kvadrater, hvor gravstenen over Frederik IX og Ingrid optager det østlige kvadrat. De resterende felter er beplantet med nationale danske, grønlandske og færøske planter. Ligstenen af lys, grønlandsk granit er udført af billedhuggeren Erik Heide. På stenen er udhugget et korsanker på en baggrund af bølgelinjer. Begravelsespladsen underordner sig i materiale og arkitektonisk udtryk domkirken og dens kapeller men har alligevel en formgivning, der svarer til den tid, den er bygget og anlagt. Akadimirådets vurdering var, da man havde planen til høring: "beskedent, stilfærdigt og repræsentativt for samtiden".

Frederik IX havde selv ønsket en mere almindelig begravelsesplads, end der tidligere havde været tradition for ved kongelige begravelser, ligesom han havde ønsket at ligge under åben himmel. Byggeriet blev derfor udformet som et åbent mausoleum, ikke som et lukket kapel. Som gravmonument for det danske kongehus var begravelsespladsen i pagt med en ny demokratisk tid, hvor gravmælet ikke er et udtryk for magt eller en demonstration af monarkiets legitimitet, men søger det jordnære og beskedne. I dansk som europæisk royal sammenhæng er det åbne begravelsesanlæg et markant brud med traditionerne.

Fremtiden??

Pragtsarkofagen over Dronning Margrethe og Henrik er, sit moderne kunstneriske udtryk til trods, i sin ånd og budskab meget traditionel for ikke at sige gammeldags.

Jeg ved ikke, om Kronprins Frederik har reflekteret over sit sidste hvilested. Men jeg har svært ved at forestille mig, at Kronprinsen som konge vil rydde et middelalderligt kapel for at rejse sig selv og sin dronning en pragtsarkofag. Vores kommende konges livsstil, interesser og folkelige tilgang til de royale pligter synes mere i overensstemmelse med bedste-

forældrenes valg af et enkelt, fordringsløst gravsted. Bedste-forældrenes valg, at ligge under himmel, synes umiddelbart også være mere i pagt med Kronprinseparrets livsstil, der i høj grad indebærer friluftaktiviteter.

Der er stadig otte pladser tilbage hos morfar og mormor.

Litteratur

Ariès, Philippe, *The hour of our death*, New York 1981, 261f.

Giersberg, Hans Joachim *Die Ruhestätte Friedrichs des Grossen zu Sanssouci*, Berlin 1981, 40-41.

Jens Fleischer, "Danske kongegrave i et europæisk perspektiv", *Danske Kongegrave I*, Kbh. 2014, 44-45.

Johannsen, Birgitte Bøggild "Oluf den 2.", *Danske Kongegrave II*, Kbh. 2014, 86.

Johannsen, Birgitte Bøggild, *Danmarks Kirker*, Odense Amt 1995, 1411

Kay, Richard i *Daily Mail*, februar 2002.

Kryger, Karin og Laura Bjerrum "Frederik 4., Louise og Anne Sophie", *Danske Kongegrave III*, Kbh. 2014, 35

Møller, Vibeke Andersson "Frederik den 9. og Dronning Ingrid", *Danske Kongegrave III*, Kbh. 2014, 236-241.

Radtke, Christian, afsnittet om kong Abel i *Danske Kongegrave I*, Kbh. 2014,

Wikipedia artiklerne om Prinsesse Louise, hertuginde af Argyll og prinsesse Margaret, grevinde af Snowdon.

Noter

- 1 Oplysningerne om prinsesse Louises liv og bisættelse er hentet fra Wikipedia. De her angivne kilder har ikke været umiddelbart tilgængelige for forfatteren.
- 2 Wikipedia. De her angivne kilder har ikke været tilgængelige for forfatteren; Richard Kay 2002.
- 3 Christian Radtke 2014,
- 4 Birgitte Bøggild Johannsen, 2014, 86.
- 5 Birgitte Bøggild Johannsen 1995; Karin Kryger og Laura Bjerrum 2014, 35
- 6 Philippe Ariès 1981, 261f.
- 7 Hans Joachim Giersberg 1981, 40-41.
- 8 Hans Joachim Giersberg 1981.
- 9 Om traditionerne omkring Frederiks den II Store af Preussens grav efter genbegravelsen se Jens Fleischer 2014, 44-45.
- 10 For en mere detaljeret beskrivelse af anlægget og dets historie se Vibeke Andersson Møller, 2014, 236-241.